

Articularea gândirii libere

[The Articulation of Free Thought]

Mihai Șora

Ministru al Educației în perioada 30 decembrie 1989 – 28 iunie 1990

“At all times it is appropriate to consider, in all its concreteness, a balance between state and private education: the former has no reason to smother the latter and the legislation should be able to allow both forms to coexist harmoniously, to complete each other intelligently, to discourage discrimination based on criteria of an economic nature or otherwise... There is *only one* academic life and it requires a certain level of intellectual probity and scientificity, in the absence of which it escapes the sphere of the academic. There are certain exigencies, operating rules, and good practices without which no university can survive, regardless of whether it lives on public or private funds... Nothing durable can emerge from a university that fails to cherish

competitively and to provide the tools to acquire that ability, be it state or private...”

Mihai ȘORA

1. Nu am avut decât *un singur* mandat – și acela întrerupt, prin voința mea, în iunie 1990, la „Mineriade“, când mi-am dat demisia din funcția de ministru al Educației. Era de neconceput, pentru mine, să rămân în acea funcție după ce am coborât în stradă, alături de studenți, și am văzut *cu ochii mei* ce se întâmpla acolo: diferența dintre discursul Puterii reprezentate de Ion Iliescu și acoliții acestuia, pe de o parte, și realitatea factuală din Piața Universității, pe de alta, era atât de mare, încât niciun om de bună-credință nu putea rămâne indiferent în fața acelei manipulări. A fost un moment decisiv *pentru istoria României* și, bineînțeles, în măsura în care te identificai și trăiai, interiorizându-le, dramele țării tale, *pentru tine*, ca ființă dotată cu înțelegere, compasiune și respect față de victime. Atunci, în iunie 1990, s-a scris, în bună parte, destinul nostru pentru următoarele decenii: destin politic, dar și intelectual, dacă urmărim cum a evoluat învățământul după acest tragic episod. Mii de oameni au ales să emigreze în Occident în urma represiunilor; sunt destine individuale fracturate, detur

nate sau întrerupte, pentru a căror deviere din matca firească sau pierdere nu a dat nici până astăzi ceva socoteală. În anul 1990, nu aveam cum să știm în ce direcție o va lua România, dar un lucru a fost sigur pentru mine atunci: dacă ceva bun avea să urmeze și putea fi făcut – pentru educația românilor și nu numai –, acel lucru *nu* putea fi început alături de Ion Iliescu, de Petre Roman și de „structurile” care îi susțineau, prelungiri ale unui regim criminal. În clipa în care, după valul euforiei de la **Revoluție** – cuvânt pe care nu-l voi scrie niciodată, în contextul lui decembrie 1989, altcumva decât *cu* majusculă, deși astăzi a devenit limpede că evenimentele acelea nu au fost *exclusiv* o revoltă populară, ci și consecința unui mecanism sofisticat de luptă pentru putere, acționat din culise –, după bucuria eliberării și deschiderea către un alt timp istoric, după ce am înțeles că momentul va fi distorsionat, acaparat de Securitate și de aparatul politic care o servea, singura cale – pentru a-mi păstra integritatea și independența – era demisia, retragerea din jocul plin de ambiguități, corupție, minciună care li se pregătea românilor. Nu aș fi putut, în niciun chip, participa la un plan dospit în fetida subterană a Securității. De aceea regret, bineînțeles, că nu am avut timpul fizic să scutur ministerul de impostori, lichele și politrucii, să refac integral, deci să vindec și să înzdrăvenesc țesutul învățământului românesc, dar – pe de altă parte – nu mi pare deloc rău că m-am retras și nu am caționat, cu numele și prezența

mea în guvernele următoare, ceea ce avea să fie o lungă, chinuitoare și imorală tranziție pentru români. Având astăzi reculul celor mai bine de trei decenii de la întâmplări, știu că am avut dreptate și că orice complicitate, cât de neînsemnată, cu Ion Iliescu și oamenii acestuia este încărcată de vinovăție, odată ce a devenit evident cărei lumi îi aparțineau ei.

Prin urmare, fiind cel dintâi ministru al Educației, imediat după Revoluție, în momentele acelea tensionate și tulburi de la ieșirea din dictatură, nu aveam cum să găsesc, la preluarea mandatului, nici măcar germeii unui învățământ privat, știut fiind că toate structurile educative erau de stat, înainte de 1989. Am avut timp, în scurtul meu mandat, să fac, însă, câteva lucruri și pentru învățământul privat – în primul rând să înlesnesc înțelegerea însăși a fenomenului, a ideii de „privat”, într-o lume ostilă față de tot ce nu era colectiv și colectivist. Nu este puțin lucru, mai ales dacă ne gândim la aversiunea care însoțea, la începutul anilor '90, orice inițiativă individuală de ieșire din carcanul funcționăresc ori de sub tutela sindicatelor. Găsim, astăzi, cât se poate de firească existența unor școli private – școlile Waldorf, de pildă, grădinițe sau universități, cluburi sportive etc. –, dar cei care au trăit vremurile inaugurale ale democrației post-ceaușiste își amintesc cât de strânsă era lupta cu aparatul de stat, cu cei care, timp de decenii, rămăseră înțepenți în funcții, prin ministere ori inspectorate școlare. Nu părinții copiilor erau greu de convins – orice

părinte își dorește, pentru copilul său,
un sistem educativ performant, depo

litizat, care să valorifice înzestrările acestuia –, ci tocmai slujbașii aflați într-o încrengătură dependentă de politic, oameni de o calitate intelectuală îndoielnică, funcționând inercial, fără să priceapă miza extraordinară pe care o reprezintă, pentru viitorul unei țări, educația pruncilor săi. *Aici*, în acest punct sensibil care este *schimbarea mentalităților*, unul dintre cele mai solicitante, la drept vorbind, am intervenit eu. Iar schimbarea aceasta, fenomen laborios și înțesat de capcane, era, atunci, un lucru esențial, căci viza articularea însăși a gândirii libere.

2. *To timiotaton*, cum ar spune Plotin – lucrul cel mai de preț: semnătura pe câteva documente de *înființare*, posibilitatea ca învățământul academic privat să existe, așa cum există și cel de stat, la fel de legitim și îndreptățit. În absența acestei decizii ministeriale, nimic nu putea fi demarat în 1990. Or, așa cum aminteam mai devreme, hotărâtor era să schimbi mentalitățile și să le îngădui unor oameni de ispravă, competenți și cinstiți, să se organizeze în afara limitelor impuse de învățământul de stat, să dezvolte pârghii concurențiale, programe și legături cu universități străine: fiind structuri mai recente, ele erau, în principiu, și mai flexibile; nu purtau povara trecutului, precum celelalte, nici nu erau încețoșate, administrativ, de reflexe autoritare fără legătură cu performanța academică propriu-zisă, cu cercetarea sau lărgirea orizontului științific. Mă bucur, așadar, că am putut, la un moment dat, când atmo-

sfera era apăsătoare și sufocantă, să creez câteva oaze de respirație pentru oamenii harnici, cu vederi largi și o corectă înțelegere a fenomenului educațional.

3-4. N-am urmărit până în cele mai mici detalii evoluția învățământului academic privat din ultimii ani, încât n-aș vrea să emit o judecată pripită – pozitivă sau negativă. Trebuie să fii în inima sistemului pentru a-i vedea limpede toate roțițele care îl pun și îl țin în mișcare, să ai un contact nemediat cu studenții care ies de pe băncile acelor universități, să poți măsura nivelul lor, cunoștințele pe care și le-au însușit de-a lungul anilor de studiu și, desigur, să poți vedea în ce măsură izbutesc să se integreze în cercetare ori în circuitul altor profesii. Ce pot spune, însă, independent de situația concretă a României, este că se cuvine să ai mereu în vedere, cu toată concretețea lui, un echilibru între învățământul de stat și cel privat: primul nu are de ce să-l sufoce pe celălalt, iar legislația trebuie să le poată permite ambelor forme să co-existe armonios, să se completeze inteligent, să nu încurajeze discriminările pe criterii economice sau de altă natură. Spunând acestea, nu fac decât să enunț un *vœu pieux*: realitatea este adesea mai întunecată, iar disfuncțiile păguboase. Dacă, de pildă, o universitate privată devine *fabrică de diplome* ori instrument pentru contraselecție, atunci echilibrul invocat se strică, iar „stricăciunea” se va extinde peste tot: inflație de tineri cu diplome, dar incapabili să articuleze o idee în

POLIS

domeniul pe care se presupune că l-au
absolvit, prestigiu deteriorat al uni

versității respective, confuzii și nebulose valorice, pierderea corectei unități de evaluare a unei competențe, ritm concurențial redus la expresia letargiei, discredita planând asupra corpului profesoral care a îngăduit o asemenea deteriorare a conținutului științific. Natura mea optimistă îmi spune, însă, că orice dispozitiv – concret sau abstract, instituțional sau pur teoretic – ajunge, la un moment dat, să se autoregleze, să-și găsească viteza de croazieră... Încât o instituție care se autosabotează (vizând treapta de jos, nu cea superioară) sfârșește, inevitabil, în tomberonul istoriei, își pierde din vigoare și atractivitate: nu-ți dorești să obții o diplomă despre care toți știu că nu are nicio valoare...

5. Nu am studiat îndeaproape legislația actuală legată de funcționarea pieței academice și nu știu, așadar, în ce măsură există sau nu discriminări între universitățile de stat și cele private. Dacă există segregări, nu-mi imaginez că ele au fost introduse cu bună-știință. Care ar fi motivația lăuntrică a unui asemenea gest? Viața academică este *una singură*, iar ea presupune un anumit nivel al probității intelectuale și al științificității, sub care iese din sfera academicului. Sunt anumite exigențe, reguli de funcționare, bune practici în absența cărora nicio universitate nu poate supraviețui, indiferent dacă ea trăiește din fonduri publice sau private. Cele două linii – *moralitatea și științificitatea* – se intersectează, alcătuiesc un fir unic, împletit, de care se leagă, în mod natural, tot ce clădești în acea universitate și

toate drumurile pe care, ca profesor, le deschizi studenților tăi. Dintr-o universitate care nu prețuiește competența și nu oferă unelte pentru a dobândi această competență, indiferent dacă ea este de stat sau privată, nu poate ieși nimic trainic; după cum, dacă este un focar al furtului intelectual (prin plagiat, de pildă), al corupției sau al înșelăciunii, durata ei de viață va fi, de asemenea, limitată (cazul Academiei de Poliție mi se pare relevant, în acest sens, și vorbim aici despre o instituție de stat). Totul este ca societatea academică să aibă anticorpi suficient de puternici pentru a împiedica proliferarea imposturii, a hoției, a degradării morale, în general. Iar – pentru ca acești anticorpi să existe și să fie eficienți – doar o legislație bine gândită nu ajută (pot fi legi perfect concepute, dacă ele nu sunt și aplicate, „perfecțiunea” aceasta rămâne strict formală). O lege corectă, echilibrată și coerentă, da! Dar și oameni pe măsură, care să-i înțeleagă *les tenants et les aboutissants*, miza reală în educația tinerilor.

6. Demografic, în primul rând: nu i-a scăpat nimănui faptul că mii de tineri pleacă la studii în străinătate; mobilitatea în Uniunea Europeană, posibilitatea de a găsi, printr-un simplu *click*, universitatea care ți se pare cea mai potrivită, pe măsura aspirațiilor tale, supremația limbii engleze – un fel de *lingua franca* la îndemâna tuturor, digitalizarea resurselor științi

face, transparentizarea exigențelor la admiterea în facultățile străine, informatizarea dosarului de candidatură și, nu în ultimul rând, un fel de accelerare a timpului, de inevitabilă reducere în deplasarea dintr-un punct în altul – toate acestea au făcut ca generații întregi de liceeni să opteze pentru expatriere. Modelul comparativ intră automat în acțiune: ajunge să deschizi platforma unei universități străine, să vizitezi *site*-ul respectiv, să pui în balanță ce ai acasă, în orașul natal sau în altul, din țară, iar alegerea este îndată făcută; dacă obții și o bursă pentru perioada studiilor – cu atât mai bine. În ce mă privește, nu iau acest „exod” ca pe o tragedie, câtă vreme, odată școliți, acești tineri se întorc în România. Devine însă îngrijorător când, formați la cele mai prestigioase universități din lume, de către profesori excelenți în domeniul lor, tinerii nu pot reveni în țară pentru că nu li se oferă niciun mijloc de supraviețuire la nivelul competenței dobândite în străinătate. Un tânăr care a studiat genetica într-un mare laborator american, să spunem, un altul care excellează în nanotehnologii, în muzică sau aerodinamică, și, în general, cei mai dotați dintre copii, cei pe care directorii de laboratoare se luptă să-i aibă în echipele lor de cercetare, toți aceștia vor alege să rămână în străinătate și să lucreze pentru țara de adopție dacă, în România, nu există infrastructură pentru a-și manifesta talentul, centre performante și oameni luminați care să-i însoțească în cercetările lor, în loc să-i blocheze ori să-i persecute, preferându-le incapabili,

după regula invazivă și distructivă a nepotismului.

Apoi, dincolo de acest exod al creierelor, poate că ar trebui să vedem în scăderea interesului pentru învățământul academic privat un simptom general – cel al orientării generațiilor tinere în altă direcție. Există, fără îndoială, rațiuni „sistemice” care îi determină pe tineri să opteze pentru alte zone decât cele ale învățământului academic (public sau privat): intrarea mai rapidă în viața activă, scăderea prestigiului școlilor românești, căderea în irelevanță a intelectualilor ori compromiterea lor prin acceptarea a ceea ce este inacceptabil în politică, degradarea discursului public *via* unele oficine nefrecventabile... Sunt nenumărate puncte de tensiune în societatea românească, iar ele au făcut ca, treptat, an după an, încrederea în învățământ, în ideea însăși de „școală”, să scadă vertiginos. Or, ca să refaci ceea ce s-a deteriorat timp de decenii ai nevoie nu doar de un ministru luminat, cu viziune asupra viitorului, ci și de corpul profesoral care să aplice, la firul ierbii, viziunea aceasta înțeleaptă despre lume și viață. Este de neconceput ca, într-o țară europeană precum România, să mai fie copii care nu pot ajunge la școală, se culcă flămânzi ori nu au nici măcar un caiet sau manuale școlare, necum alte rechizite, acces la biblioteci, la tehnologiile recente. Pandemia din ultimele luni a scos la iveală multe dintre anomaliiile învățământului românesc, lipsurile și necazurile care îi copleșesc pe copiii nevoiași, cu nimic mai nevrednici decât cei provenind

POLIS

din familii înstărite. Au, oare, timp acești copii să recupereze decalajul în perioada gimnaziului? Ajung ei să studieze la un liceu, să integreze o universitate? Ori sunt aspirați de povara propriei vieți, de întreținerea familiei, de sărăcia care le ucide visele și elanul?

7. După cum aminteam, în scurtul mandat căruia i-am pus capăt prin demisie în iunie 1990 nu am avut timp să văd *crescând* universitățile private, să le scrutez evoluția, nevoile, utilitatea. Am amintiri legate de oamenii pe care i-am întâlnit atunci, de felul în care s-au încheșat niște legături, s-au cristalizat niște idei. Îmi amintesc, cu alte cuvinte, mai curând niște *stări*, febrilitatea începuturilor, șantierul imens al învățământului românesc *post* 1989, în care totul trebuia regândit și reșezat după criteriile limpezii și valori perene: studiul temeinic al limbilor clasice și moderne, al istoriei – inclusiv al celei recente, pentru a înțelege ceea ce tocmai trăisem, al științelor exacte, al gramaticii... – deci acel soclu de cunoștințe fără de care niciun tânăr nu este întreg și nu poate deveni un cetățean responsabil, cinstit și antrenat să gândească liber.

8. Am imaginea cărților lui Petre Andrei: volume impecabil editate, pe care le-am văzut, adunate laolaltă, în biroul Rectorului. Când știi că acest savant a trăit doar 49 de ani, nu se poate să nu te tulbure anvergura omului, formidabila lui capacitate de analiză, în vremuri în care instrumentele sociologiei nu erau încă fixate, iar metodele de cercetare se

aflau, adesea, în faza experimentării. Strânse împreună, toate studiile, articolele, conferințele, lucrările de specialitate alcătuiesc un întreg impresionant. Pe care m-am bucurat să-l descopăr, în cea mai recentă vizită la Iași, publicat cum se cuvine. O ființă tutelară, așadar, – și pe bună dreptate.

O altă amintire – duioasă și veselă în același timp – este prezența unui tânăr operator care înregistrase un interviu; după filmare, am stat de vorbă, am făcut fotografii și ne-am jucat cu un fel de... paloș. A fost un moment ludic, dar pe care eu l-am trăit ca pe o predare de ștafetă: se ridică o generație de oameni liberi, pasionați de ceea ce fac, deschiși la minte și capabili să discearnă provocările lumii în care trăiesc, să sporească frumusețea din jur, să umple cu bunătate și omenie locul pe care îl ocupă.

Mihai Șora

București, 15 iunie 2021